

Projekta 2.1. apakšaktivitātes "Informatīvā kampaņa "Pilsoniskā līdzdalība un naida novēršana"" tematisko materiālu kopas 7. izdevums "Kā vārda brīvība pārtop par naida runu?"

Kas ir naida runa?

Naida runas jēdziens nav definēts nevienā starptautiskā cilvēktiesību dokumentā, tas rada problēmas Eiropas Cilvēktiesību tiesai. Tāpēc tā par pamatu saviem lēmumiem par naida runu pieņēmusi šādu Eiropas Padomes definīciju: "Naida runa pārklāj visas izteiksmes formas, kas izplata, mudina, veicina vai attaisno rasistisku naidu, ksenofobiju, antisemitismu vai citas naida formas, kas balstītas uz neiecietību, iekļaujot: neiecietību, kas nāk no agresīva nacionālisma, etnocentrisma, diskriminācijas un naida pret minoritātēm, migrantiem un ārvalstu izcelsmes cilvēkiem."

Būtisks faktors, kas atšķir „naida runu” no citiem verbāliem aizskāruma veidiem, piemēram, no „neslavas celšanas” personai, ir fakts, ka aizskāruma cēlonis ir nevis personas rīcība vai uzskati, bet aizskartajai personai piemētošās īpašības, ko nevar mainīt, piemēram, atšķirīga ādas krāsa vai invaliditāte.

Ir tiešā naida runa – adresēta tiešā veidā konkrētiem cilvēkiem; ir netiešā naida runa – izteikumi par dažādām grupām, piemēram, nedzirdīgajiem.

Naida runa internetā ir viens no izplatītākajiem naidīgas attieksmes izpausmes veidiem.

Kritēriji, kas jāņem vērā, lai noteiktu,

vai notikusi naida runa ir šādi:

- izteikumu saturs un to radīto aizskārumu pakāpe indivīdam vai personu grupai, ievērojot arī to, kā šos izteikumus uztvertu neitrāls lasītājs;
- izteikuma autora mērķis, nodoms, publiski paužot vai izplatot diskriminējošus izteikumus;
- ne tikai atsevišķu apstrīdēto frāžu, bet teksta vērtējums kopumā, izteikumu konteksts;
- izteikumu publiskuma pakāpe;
- izteikumu iespējamā ietekme uz dažādu sabiedrības grupu mierīgu līdzaspastāvēšanu;
- izteikuma paudēja statuss, runas forma. ▲

Naida runas un naida noziegumu ierobežošana – starptautisko organizāciju prasības

Vārda brīvība ir viens no būtiskiem demokrātiskas sabiedrības pamatiem, viens no tās un cilvēka attīstības pamatnosacījumiem. Ievērojot Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 10. panta 2. punktu, vārda brīvība ir attiecināma ne tikai uz „informāciju” vai „idejām”, kas tiek uztvertas labvēlīgi, bet arī uz tādu informāciju, kas apvairo, šokē vai uztrauc valsti vai kādu sabiedrības daļu.

To pieprasa pluralisms, tolerance un liberālisms bez kā demokrātiska sabiedrība nevarētu pastāvēt. Tas nozīmē, ka šajā jomā ikvienam vārda brīvības ierobežojumam un sodam par tā neievērošanu jābūt līdzsvarā ar sabiedrības interesēm.

Valstu pienākums ierobežot naida runu un naida noziegumus vistiešāk ir paredzēts trijos starptautiskos dokumentos:

- 1) ANO Starptautiskajā konvencijā par jebkuru rasu diskriminācijas izskaušanu;
- 2) ANO Starptautiskajā paktā par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām;
- 3) Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību konvencijā.

ANO Starptautiskā konvencija par jebkuru rasu diskriminācijas izskaušanu uzliek valstīm pienākumu likumā aizliegt un efektīvi izmeklēt, un sodīt gadījumus, kad tiek izplatītas rasu naidu un diskrimināciju kurinošas idejas, kā arī paredzēt tieši kriminālatbildību par šādu darbību veikšanu.

ANO Starptautiskā pakta (ANO SP) par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 19. pants pasludina ikviena cilvēka tiesības uz vārda brīvību, atzīstot gan cilvēka tiesības netraucēti pieturēties pie saviem uzskatiem, gan arī tiesības brīvi paust savus uzskatus. Tomēr šīs tiesības netiek atzītas par absolūtām, un 19. panta trešā daļa nosaka kritērijus pieļaujamiem vārda brīvības ierobežojumiem. Tāpat Konvencijas 20. panta otrā daļa uzliek valstīm pienākumu ar likumu aizliegt naida kurināšanu.

ANO SP 19. pants

1. Katram cilvēkam ir tiesības netraucēti pieturēties pie saviem uzskatiem.

2. Katram cilvēkam ir tiesības brīvi izpaust savus uzskatus, šīs tiesības ietver brīvību meklēt, saņemt un izplatīt dažāda veida informāciju un idejas neatkarīgi no valstu robežām mutvārdos, rakstveidā, izmantojot presi vai mākslinieciskās izpausmes formas, vai citādā veidā pēc savas izvēles.

3. Šā panta 2. punktā paredzēto tiesību izmantošana uzliek īpašus pienākumus un īpašu atbildību. Tāpēc tā var būt saistīta ar zināmiem ierobežojumiem, taču tie jānoteic likumā un tiem jābūt nepieciešamiem:

- a) citu personu tiesību un reputācijas respektēšanai;
- b) valsts drošības, sabiedriskās kārtības, iedzīvotāju veselības vai tikumības aizsardzībai.

ANO SP 20. pants

Jebkāda rīcība, kas aizstāv nacionālu, rasu vai reliģisku naidu un ir kūdīšana uz diskrimināciju, naidīgumu vai vardarbību, jāaizliedz ar likumu.

Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību konvencijas (ECK) 10. panta pirmā daļa paredz ikviena tiesības brīvi paust savus uzskatus, bet otrā daļa nosaka šo tiesību ierobežošanas kārtību, piem., „aizsargājot citu cilvēku cieņu vai tiesības”.

ANO SP 10. pants. Vārda brīvība

1. Ikvienam ir tiesības brīvi paust savus uzskatus. Šīs tiesības ietver uzskatu brīvību un tiesības saņemt un izplatīt informāciju un idejas bez ierobežojumiem no valsts institūciju puses un neatkarīgi no valstu robežām. Šis pants neierobežo valstu tiesības pieprasīt radoraidī-

Sākumu lasiet iepriekšējā lpp.

jumu, televīzijas raidījumu un kino demonstrēšanas licencēšanu.

2. Tā kā šo brīvību īstenošana ir saistīta ar pienākumiem un atbildību, tā var tikt pakļauta tādām prasībām, nosacījumiem, ierobežojumiem vai sodiem, kas paredzēti likumā un nepieciešami demokrātiskā sabiedrībā, lai aizsargātu valsts drošības, teritoriālās vienotības vai sabiedriskās drošības intereses, nepieļautu nekārtības vai noziegumus, aizsargātu veselību vai tikumību, aizsargātu citu cilvēku cieņu vai tiesības, nepieļautu konfidencialas informācijas izpaušanu vai lai nodrošinātu tiesas varu un objektivitāti.

2001. gada 23. novembrī tika pieņemta Eiropas Padomes Konvencija par kibernetizācijai. Līdz 2015. gada oktobrim Konvenciju bija parakstījušas 45 ES dalībvalstis un ratificējušas – 39. 2003. gadā pieņemtais Papildu protokols par rasisma un ksenofobijas noziedzīgajiem nodarījumiem, kas tiek izdarīti datorsistēmās, uzliek par pienākumu valstīm pieņemt normatīvos aktus, lai kā noziedzīgu nodarījumu nostiprinātu ar nodomu izdarītu un neatļautu rasistiska vai ksenofobiska satura materiāla izplatīšanu ar datorsistēmu palīdzību. Tāpat Papildprotokols uzliek par pienākumu valstīm pieņemt normatīvos aktus, lai kā noziedzīgu nodarījumu nostiprinātu ar nodomu izdarītu un neatļautus draudus (4. pants) un publisku apvainošanu (5. pants), izmantojot datorsistēmas, ja personas vai grupas tiek šķīrotas pēc rases, ādas krāsas, ģimenes, nacionālās piederības, invaliditātes u.c.

Patreiz papildprotokolu parakstījušas 36 ES dalībvalstis, bet ratificējušas – 24. **Latvija Konvencija un tās Papildprotokols stājās spēkā 2007. gada 1. jūnijā.**

Rakstā izmantots Latvijas Cilvēktiesību centra 2014. gada 25. septembra Pārskats par attīstību naida noziegumu un naida runas novēršanā: http://cilvektiesibas.org.lv/media/attachments/21/12/2015/Parskats_Naida_noziegumi.pdf ▲

Kur ir vārda brīvības robežas? Kādos gadījumos pieļaujama tās ierobežošana?

Jau noskaidrojām vārda brīvības un naida runas jēdzienus starptautisko organizāciju un vispārējo cilvēktiesību tiesību izpratnē. Kā ir Latvijā?

Latvijas Republikas Satversmes 100. pants nosaka, ka ikvienam ir tiesības uz vārda brīvību – tiesības brīvi iegūt, paturēt un izplatīt informāciju, paust savus uzskatus.

Tomēr **vārda brīvība nav neierobežota**. Normatīvajos aktos noteikti dažādi ierobežojumi, lai sasniegtu Satversmes 116. pantā norādīto mērķi – aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību. Satversmes 96. pants nosaka, ka ikvienam ir tiesības uz privātās dzīves, mājokļa un korespondences neaizskaramību, bet pastāv arī Krimināllikuma 78. pants – nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšana, vai 157. pants – neslavas celšana, Latvijas Republikas Civillikuma 2352.1 pants – tiesības prasīt tiesas ceļā atsaukt ziņas, kas aizskar viņa godu un cieņu, ja šādu ziņu izplatītājs nepierāda, ka tās atbilst patiesībai.

Tātad, no vienas puses – brīvība, no otras – ierobežojumi vairākos likumdošanas aktos. Kur ir tā robeža starp abām pusēm? Par šiem jautājumiem izteikušies vairāki kompetenti, sabiedrībā pazīstami cilvēki (<https://lvportals.lv/viedokli/268456-kas-ir-var-da-briviba-un-vai-to-var-iero-bezot-2015>).

Ināra Mūrniece, 12. Saeimas priekšsēdētāja:

Satversmes 100. pants nosaka, ka ikvienam ir tiesības uz vārda brīvību. Tā tam arī jābūt. Vārda brīvība ir arī viens no demokrātiskas iekārtas pamatelementiem.

To zina ikviens – gan tie, kas pauž savus uzskatus, aizstāv savu viedokli un gatavi parakstīties zem katra vārda, gan tie, kuri vienkārši vārdus palaiž vējā, nevēloties par tiem atbildēt, pēc laika mēģi-

not mainīt pateikto vārdu jēgu.

Ir situācijas, kad vārda brīvība var nonākt konfliktā ar vairākām cilvēktiesībām, piemēram, privātās dzīves neaizskaramību, goda un cieņas aizskaramību, robežoties ar naida kurināšanu vai aicinājumu uz vardarbību. Tādēļ noteiktā kārtībā un apjomā šie ierobežojumi pastāv.

Ierobežojumi atsevišķos likumos žurnālista darbu nedrīkstētu iegrožot – ir jāstāsta par notikumiem un norisēm, arī negācijām, kuras sabiedrību interesē. Noklusēšana, vai izlikšanās kaut ko neredzam nevienu problēmu neatrisinās. Žurnālista ierocis ir vārds un to nedrīkst atņemt, ierobežot. Tomēr jāuzsver, ka naida runa nav vārda brīvības jautājums, un tas skaidri jānodala.

Anda Rožukalne, RSU Komunikācijas fakultātes lektore:

Vārda brīvībai ir divi lieli virzieni. Viens virziens ir pilnīga brīvība bez nosacījumiem.

Otrs virziens paredz, ka vārda brīvībai ir konkrēti uzdevumi un mērķis, un šis nosacījums nav vārda brīvību ierobežojošs. Vārda brīvība ir viena no cilvēktiesību sastāvdaļām un attiecas uz jebkuru personu. Caur vārda brīvību var nodrošināt citas brīvības, nodrošinot sabiedrībai pieeju viedokļu dažādībai, un iespēju publiski izteikt savu viedokli, uzņemoties atbildību par izteikumiem. Vārda brīvība sevī ietver arī visa veida ironiju, kritiku un dažāda veida interpretācijas.

Tomēr tā ir ierobežojama, ja tiek pausti klaji meli, notiek apmelošana, diskriminācija un neiecietība, kura balstās uz cilvēka piederību konkrētai grupai, piemēram, invalīdiem.

Artūrs Kučs, LU Juridiskās fakultātes lektors:

Vārda brīvība garantē ikviena sabiedrības locekļa tiesības brīvi paust savus uzskatus par visdažādākajiem sabiedrības dzīves jautājumiem, pat ja tie atšķiras no sabiedrības vairākuma uzskatiem.

Izmantojot vārda brīvību, indivīds var saņemt dažāda veida informāciju un prasīt sabiedrībai būtiskas informācijas sniegšanu no valsts un pašvaldību iestādēm. Vārda brīvības nozīme, pirmkārt, ir skatāma plašākā sabiedrības kontekstā, jo tā nodrošina indivīda līdzdalību sabiedrības dzīvē un nepārtrauktu viedokļu apmaiņu sabiedrībā, ļaujot diskutēt par vispiemērotākajiem sabiedrībai būtisku jautājumu risinājuma modeļiem. Otrkārt, pieeja dažāda veida informācijai un iespēja paust savu viedokli ir būtiska katra cilvēka pašizausmei un attīstībai.

Mūsdienu informācijas sabiedrībā publiskiem izteikumiem ir ļoti liels spēks. Patiesībai neatbilstošas informācijas publiskošana var gan nepamatoti aizskart kādas personas godu un cieņu, gan nodarīt neatgriezenisku kaitējumu kāda uzņēmuma reputācijai. Tādēļ, neskatoties uz vārda brīvības īpašo lomu demokrātiskas sabiedrības funkcionēšanā, atsevišķos gadījumos ir pieļaujama un nepieciešama vārda brīvības ierobežošana.

Pamatoti gan var rasties jautājums, **kā var novilkt robežu starp tiem gadījumiem, kad vārda brīvību ir nepieciešams vai – tieši pretēji – nepieļaujams ierobežot?** To lielā mērā nosaka katras valsts vēsturiskās tradīcijas, politiskā kultūra un citi faktori.

Vārda brīvības ierobežošanas pamatā var būt nepieciešamība nodrošināt, lai kādā noziegumā apsūdzētās personas netiktu presē atzītas par vainīgām jau pirms tiesas sprieduma. ▲